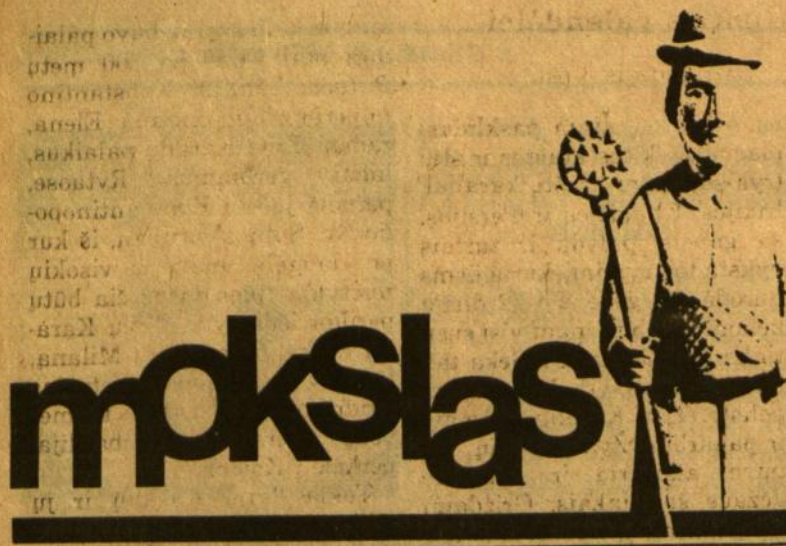

mokslas menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1981 METAI

SAUSIO MĖN. 10 D. / JANUARY 10, 1981

PART TWO — Nr. 8 (2)

LIETUVOS ĮKAITAI STUTTHOFE IR JŲ LIKIMAS

Šiame numeryje:

Iševiai rašytojai grįžta į gimtinę.

Lietuvos įkaitai Stutthofe ir jų likimas.

Plutono planetos paslaptys.

Jeigu reikalautų Dievas ir tėvynė.

Lietuva: kun. Juozo Žebrio monografija.

Vlado Šlaito eilėraščiai.

Rašytojui Liudui Dovydeniui 75 metai.

Teisė senojoj Lietuvoj.

Nauji leidiniai.

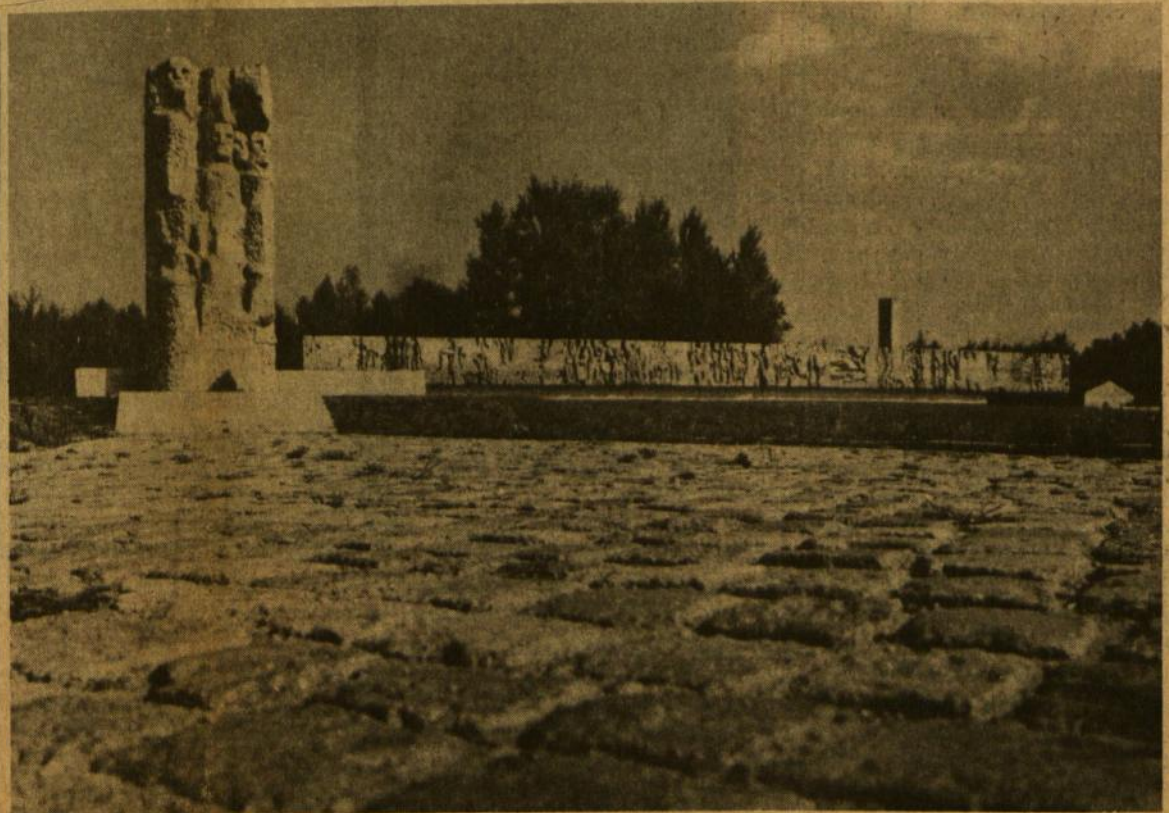
V. SRUOGIENĖ

Jau eina antri metai, kai JAV spaudoje kasdien minimi 52 Amerikos įkaitai Teherane. Bet ar kas prisimena, kad ir Lietuva turėjo įkaltus vokiečių okupacijos metu? Užjaušdami tų amerikiečių šeimų jų agonijoje, belaukiant grįžtančių namo artimųjų — ar pagalvojame apie tai, kaip kentėjo mūsų įkaltų šeimų? Ypač jie patys.

Iš tikrųjų, ne vien irančiai barbariškai griebėsi tokių gilių senovės priemonių, kurias jau Lietuvos Statutas XVI amžiuje buvo atmetęs — tokių barbariškų priemonių griebėsi ir mūsų laikais aukštos civilizacijos tauta, vokiečiai, patekę į totalitarinės nacionalsocialistų valdžios rankas.

46 Lietuvos įkaitai buvo suimti, 1943 m. kovo mėn. 16-17 d. Kai po Stalingrado katastrofos Trečiojo Reicho kariuomenė liko palaužta, feldmaršalo Paulus'o armija apsupta, Hitlerio valdžia paskelbė Lietuvoje mobilizaciją. Lietuvos visuomenė drąsiai ir vieningai pasipriešino, nes pagal tarptautinę teisę okupuotose kraštuose mobilizacija neįprasta. Įsirašė tik mažas skaičius jaunų vyrų — lyg pašaipai: luoš, netinkantieji karo tarnybai. Įsiūtę vokiečiai įsakė be teismo sprendimo ir be individualaus kaltinimo suimti, jų manymu, įtakingus krašte 46 asmenis:

K. Baubą, V. Blažį, J. Briedikį, I. Budrį, P. Buragą, V. Butkų, J. Čiuberį, A. Darginavičių, V. Darginą, B. Grigą, A. Januševičių, V. Jurgutį, A. Kantvilą, J. Katinauską, P. Kerpę, P. Kiškį, M. Kriaučiūną, A. Kučą (Kučinską), K. Kuprėną, A. Lipniūną, A. Liudžį, M. Mackevičių, R. Mackonį, M. Mačioką, J. Malinauską, Z. Masaitį, P. Masilį,

Paminklinės skulptūros kaliniams ir kankiniams atminti šandieniniame Stutthofe.

Nuotr. M. Murmano

V. Melį, J. Naraką, J. Noreiką, M. Pečeliūną, S. Puodžį, L. Puskunigį, K. Rakūną, J. Rimašauską, B. Sruogą, V. Stanevičių, A. Starkų, J. Serną, A. Tumėną, V. Tumėną, J. Valentą, J. Valiukevičių, S. Ylą, P. Žukauską.

Suimtieji buvo skubiai, neskelbiant kur ir kuriam laikui, išvežti. Neleistas su jais bet koks asmeniškas ar laiškinis kontaktas.

Daugelyje Lietuvos vietovių visuomenė slapta rinko pinigų vokiečių gestapininkams papirkti (Dr. Domas Jasaitis buvo sutelkęs didelę sumą pinigų šiaulių apskrities viršininkui Johui Noreikai ir rašytojui B. Grigai (Kučinską), K. Kuprėnai, A. Lipniūnai, A. Liudžiai, M. Mackevičiai, R. Mackonį, M. Mačioką, J. Malinauską, Z. Masaitį, P. Masilį,

ir kt. Nei prašymai nei bandymai papirkti negelbėjo.

Nepaisant griežčiausio draudimo, 1943 m. balandžio 23 d., Didįjį penktadienį, man pavyko įsmukti į Lietuvos gestapo viršininko K. Jaegerio kabinetą Kaune. Jis pasiūkė mane piktą žvilgsniu, bet mane išklauzė. Tuoj ėmė nervingai dėstyti, kad eina karas, padėtis rimta, rusai jau čia pat — reikėtų visiems kar-tint gintis. O "diese dumme Litauen" atkakliai nenori eiti su mumis. Dargi drįsta — nykštukai — daryti afrontus tokiai galingai valstybei kaip Vokietijai! Ar mano vyras kaltas ar nekalts — jis neturįs laiko gilintis. Jis kaltas, kaip ir visi lietuviai, kad nekovojo prieš bolševikus.

"Jeigu jūs jaunimas stos į mūsų dalinius, jūsų vyras ir kiti bus laisvi, jei ne..." užbaigė iškalbingu mostu...

Tų jo žodžių kaip gyva nepamiršiu. Taip ir baigėsi audiencija. Tuo tarpu kažkokių būdu (berods per generolą Plechavičių) vokiečių paslaptis tapo atskleista: sužinota, kad mūsų suimtieji yra Stutthofio koncentracijos s.ovykloje, netoli Gdanskio. Per Velykas kaliniams buvo leista parašyti šeimoms trumpus laiškus. Greit pasklido ir allarmuogiminės visokiais būdais stengės sužinoti apie suimtųjų likimą, kreipėsi į komisarų, gestapo viršininkus

ir kt. tino, kai žodį "Geiseln" — vokiškai įkaitai, — išgirdome iš Vilniaus miesto komisaro Hingsto ir kelių gestapininkų lūpų.

Kuomet po didelių pastangų, padedant kai kuriems aukštesniems karininkams, komendantui Justui ir kitiems apie birželio mėnesį mūsų kalinių padėtis kiek palengvėjo, juos oficialiai pradėta vadinti "Ehrens-haeftlinge" — garbės kaliniais, bet eiliniai gestapininkai juos kitap nevadino, kaip "Litauische Geiseln".

Bals Sruoga rašė žmonai iš Stutthofio:

"(Apie mus) oficialiai kalbama: "Lietuvos įkaitai" (1945.1.7). "Esu įkaltas už mūsų tautą, ir tos aukos suvokimas palengvina man gyvenimą..." (1945.1.14).

Čia pateikiami vertimai iš vokiečių kalbos, nes įkaitams buvo leista susirašinėti tikrai vokiškai.

Po Vokietijos kapituliacijos rasti Stutthofe raštai, kurie sudarė pagrindą 46 lietuvių suėmimui. Kiekvieno įkaito byloje rasti vienodi kaltinimai:

(Vardas ir pavardė) vadovavo lietuvių rezistenciniam sąjūdžiui, ypačiai kurstė prieš Reicho komisaro paskelbtą lietuvių tautos mobilizaciją. Saugumo policijai ir Rytų krašto SD viršininkui įsakius, ir su tuo sutinkant aukštesniems SS ir policijos vadams, siunčiamas į Vokietijos Reicho koncentracijos lagerį. (pasirašė) SS Standartenfuhrer Jaeger

(Dokumentas be datos. Čia duodamas vertimas iš turimo vokiečių kalba originalo fotostatatinės kopijos).

Faktas, kad vokiečiai laikė lietuvius įkaltais turėtų būti naudojamas kaip vienas iš svarbesnių Lietuvos byloje argumentų, atremiant kai kurių puolimus, kurie kaltina visą lietuvių tautą kolaboravus su nacionalsocialistais vokiečiais.

Lietuvos įkaitai ir jų likimas

1. Bauba, Kazys, 1908-1943. Užmuštas Stutthofe. Žurnalistas, mokytojas, gimnazijos direktorius. Baigė V.D. universitetą Kaune.

2. Blažys, Vincas, 1895-1973. Mirė Švedijoje. Lietuvos kariuomenės pulkininkas.

3. Briedikis, Juozas, 1885-1965 ar

1966 m. Mirė Lietuvoje. Vaistininkas.

4. Budrys, Ignas, 1885-1943. Susirgęs šiltine mirė Stutthofe. Agromoma sir žurnalistas.

5. Buragas, Petras, 1899-? . Išėjęs iš Stutthofio buvo rusų suimtas Pucke, Lenkijoje. Tolimesnis likimas nežinomas. Lietuvos kariuomenės kapitonas.

6. Butkus, Vladas, 1908 — — . Gyvena Lenkijoje, Slupske, dirba banke. Mokytojas, ekonomistas, žurnalistas. Baigė V.D. universitetą Kaune.

7. Čiuberis, Jonas, 1914 — — . Gyvena JAV, Clevelande. Žurnalistas. Ligi 1940 m. vidaus reikalų ministerijos kanceliarijos viršininkas.

8. Darginevičius, Adolfas, 1886 — ? . Grįžęs į Lietuvą, dingo be žinios. Inžinierius.

9. Darginavičius, Vladas, 1918 — — . Adolfo sūnus. Neteikęs sveikatos gyvena Lietuvoje.

10. Germantas (Meškauskas) Pranas, 1903 - 1945.IV.22. Lagerio evakuacijos metu sirgęs šiltine, mirė. Leipzigo universiteto filosofijos daktaras, germanistas, sociologas, žurnalistas. Vokiečių okupacijos metu švietimo tarėjas, bet pasipriešinęs vokiečiams, buvo suimtas.

11. Grigas, Bronius, 1902 — 1943. V.3. Susirgęs dezinterija, mirė Stutthofe. Lietuvos kariuomenės majoras, vokiečių okupacijos metu buvo Vilniaus viceburmistras.

12. Januševičius, Antanas, 1885 — 1943.I.7. Susirgęs šiltine mirė Stutthofe. Mokytojas, matematikas ir istorikas, baigęs V.D. universitetą Kaune.

13. Jurgutis, Vladas, 1885 - 1966. I.9. Mirė Lietuvoje. Katalikų kunigas, ekonomistas, ekspertas finansų reikaluose. Baigė Dvasinę akademiją Peterburge, studijavo ekonomiją Miuncheno universitete ir kt. Vakarų Europoje. Buvo Lietuvos Steigiamojo Seimo narys, pirmasis Lietuvos banko prezidentas, 1922 m. Lietuvos finansų ir užsienio reikalų ministras, Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius. 1941 m. kurį laiką buvo ūkio tarėju, bet už drąsiai vokiečių politikos kritiką buvo suimtas ir išsiųstas į Stutthofą. Būdamas didelis eruditas, Stutthofe vadovavo slaptam būreliui "Akademija", skaitydamas nelaimės draugams paskaitas iš įvairių mokslo šakų.

14. Kantvilas, Aleksandras, 1920 — ? . Likimas nežinomas. Meno studentas, nupiešė seriją vaizdų iš Stutthofio (paskelbti lietuvių iševijų spaudoje — kun. S. Ylos knygoje "Žmonės ir žvėrys" ir kt.).

15. Katinauskas, Jonas, 1905 — 1973. Mirė Lenkijoje. Ekonomistas. Iki suėmimo dirbo prof. V. Jurgučio įstaigoje.

16. Kerpė, Petras, 1900 - 1943.IV.20. Mirė Stutthofe. Teisininkas. Baigęs Maskvos universitetą. 1920-23 m. buvo vidaus reikalų viceministras.

17. Kiškis, Petras, 1900 — ? . Likimas nežinomas, spėjama, kad išėjęs už Stutthofio, buvo rusų suimtas ir sunaikintas. Teisininkas ir ekonomistas.

18. Kriaučiūnas, Mečys, 1914 — 1970.X.19. Mirė Lietuvoje. Teisininkas. 1965 ir 1967 m. kalbėjo per radiją apie Stutthofą ir paliko magnetofone įrašytus atsiminimus.

19. Kučinskas (Kučas), Antanas, (Nukelta į 2 psl.)

Kertinė Parastė

Iševiai rašytojai grįžta į gimtinę

Rusų kalba vaikų darželiuose, saugumiečių kirvių dūžiai į itariamųjų savilaidininkų duris, o iš oficialiosios spaudos vis garsėjanti, vis saldėjanti smuikų melodija, skirta iševiams: žiūrėkite, kaip mes rūpinamės lietuviškąja kultūra, kaip dosniai leidžiame iševių knygas, kaip gražiai laidojame jų palaikus gimtojoje žemėje.

Kokią tikrovę bando užtušuoti tie agitpropinio simfonijos orkestro garsai? Antrajam pasaulinui karui baigiantis, iš Lietuvos į Vakarų pasitraukė didelė dalis Lietuvos rašytojų ir intelektualų. Savo gimtąją kūrėjų versmę jie paliko ne lengva širdimi, bet norėdami išvengti fizinio ar dvasinio sunaikinimo. Stalino laikais jiems aklina užverstos durys į Lietuvą pastaraisiais dešimtmečiais šiek tiek prasivėrė. Tačiau šiandien, kaip ir tada, jų kūrybinis žodis tebėra atitvertas nuo tėvynės. Kaip tuomet „budri staliniečių akis“, taip dabar visas legjonas muitininkų ir cenzorių, pasieniečių ir saugumiečių akylai saugo, kad tasai uždraustas žodis neprasisverbtų į Lietuvą.

Ir vis dėlto kai kurie iševijos rašytojai sugrįžta į gimtinę. Vieni raštai prasiskverbia pro geležinę uždangą slaptomis; tėvynėje jie eina iš rankų į rankas, juos persirašo smalsūs skaitytojai, cituoja savilaidinė spauda. Saujelė sugrįžta savo oficialiai išleistais kūriniais — dar būdami gyvi, kaip Katiliškis ar Almenas, ar tik po mirties — kaip seneniai išspausdintas Henrikas Radauskas. Kitų nesėkmingų velionių, kaip Antano Rūko, balsas vėl pasigirsta tėvynėje tik kruopščiai atrinktomis citatomis periodinėje spaudoje. O dar kiti, kaip keturvėjininkas Petrėnas — Tarulis namo sugrįžta ne savo kūryba, bet kūno pelenais.

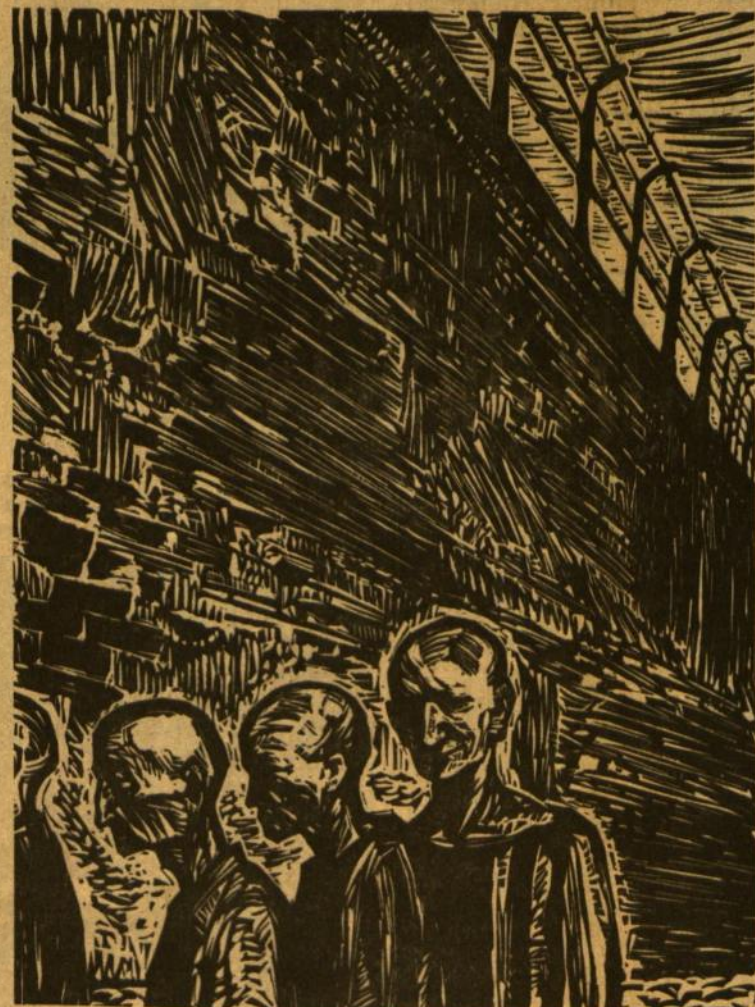
Laisvas pasikeitimas idėjomis bei estetinėmis vertybėmis tarp iševių ir jų gimtųjų kraštų yra kasdienis natūralus civilizuoto pasaulio reiškinys. Tokį pasikeitimą garantuoja tarptautinės sutartys, kurias yra pasirašiusi ir

Maskva. Tačiau Lietuvos kultūrinį aparą straipsniuose tokiu įvykiu, kaip Radausko knygos išleidimas — 35-riems metams praėjus nuo poeto išvykimo iš Lietuvos! — ar Petrėno — Tarulio palaikų palaidojimas gimtojoje žemėje, aprašomi, kaip nepaprasto „tarybinės“ sistemos dosnumo ir humanizmo įrodymai. Gyvų ir ypač nebegyvų iševių rašytojų atranka, jų palaipsniui išleidimas į Lietuvą, ir jų spraudimas į partinius šablonus yra vertės svarbia Lietuvos partinio kultūrinio aparato industrija, kuriai skiriama daug laiko ir lėšų. (Dėl to nereikėtų stebėtis — negi įleisi juos tokius, kokie jie yra, „nuodėmingus“ ir „netobulus“ ir „brandaus socializmo“ rojų). Jų apdorojimu rūpinasi ne rašytojai ar menininkai, bet patikimi valdininkai. Taip atrinktieji iševiai, pasiekę „rojaus“ varčius, turi praeiti ideologinę muitinę ir kosmetikos saloną, kuriam vadovauja stalininės mokyklos emigrantologas Vytautas Kazakevičius.

Ir taip jie sugrįžta, tie iševijos rašytojai, jie ir jau nebe jie, subtiliai patušuoti, ar ryškiai išdažyti, kaip Amerikos graborių istaigose; apkarpyti, arba tiesiog paversti karikatūromis. „Pergalėje“, „Literatūroj ir mene“, „Gimtajame krašte“ pasirodo atrinkti jų raštų, jų laišku fragmentai, iškreipiantys jų dvasinį veidą. Tai tipiška totalitarizmo ceremonija, gerai pažįstama ir kitoms Rytų Europos šalims. Žymusis vengrų poetas Gyula Illyes taip aprašė tokį „neofiliškišką“ mirusiųjų iškraipymą ir pažeminimą savo 1950-ais metais parašytoje poemoje „Sakinys apie tironiją“:

Tironija stovi prie tavo kapo. Ji paaiškina, kuo tu buvai.

Bet po mirties sugrįžusiųjų iševių draugai, artimieji ir gerbėjai žinos, kuo jie tikrai buvo. Gimtoji žemė priims ir žinos. Ir Binkio kapo, kuris Rusų kapinėse žvelgia į naujai supiltą Petrėno — Taulio kapą, neapgaus propagandiniai smuikai.

A. Tarabilda.

Lietuviai kaliniai Stutthof'o koncentracijos lageryje. Pirmasis iš dešinės — Balys Sruoga. Lino raizgins Ballo Sruogos knyga "Dievų miško".

Lietuvos įkaitai Stutthofe

(Atkelta iš 1 psl.)

1900 — Istorikas, mokytojas, gimnazijos direktorius. Studijavo Prancūzijoje, Grenobly, V.D. universiteto filosofijos daktaras. Nuo 1946 m. gyvena JAV Scranton, universiteto profesorius emeritas. Be istorinių veiklų, išleido atsiminimus apie Stutthofą "Už spygliuotų vielų". Knyga išversta į anglų kalbą "Behind the Barbed Wires". Šiuo metu gyvena Putname, Conn.

20. Kuprenas, Kazys, 1915 — —. Atsidūręs Kanadoje ir įsigijęs pilietybę, dirbo diplomatinėje tarnyboje, dabar Kanados konsulas Bonnoje, Vakarų Vokietijoje.

21. Lipniūnas, Alfonsas, 1905 — 1945.IV.28. Lagerio evakuacijos metu mirė Lenkijoje, Pucke. Katalikų kunigas, sociologas. Studijavo Kauno kunigų seminarijoje, Prancūzijoje Lile universitete. Rusų ir vokiečių okupacijos metu buvo įtakingas kovotojas už katalikybę ir pagarsėjo patriotiniais pamokslais.

22. Liudžius, Antanas, 1905 — —. Teisininkas, baigęs V.D. universitetą, studijęs gilinio Heidelbergo, Vokietijoje. Gyvena Kanadoje, yra Toronto miesto ir Ontario provincijos notaras.

23. Mackevičius, Mečys, 1906 — —. Teisininkas. Baigęs V.D. universiteto teisių fakultetą, studijavo Freiburge ir Paryžiuje. 1940 m. buvo rusų kalinamas. 1941 m. Lietuvos laikinosios vyriausybės teisingumo ministras, Vilniaus universiteto teisių fakulteto profesorius, nuo 1946 iki 1949 VLIKo narys. Patekęs į JAV, aktyvus Lietuvos laisvinimo organizacijų narys. Gyvena prie Chicagos.

24. Mackonis, Rapolas, 1900 — —. Žurnalistas, rašytojas. 1945 m. pavarai, ištrūkęs iš Stutthofo, buvo rusų suimtas ir kalinamas iki 1956 m. Po to grįžo į Lietuvą.

25. Mačiokas, Mykolas, 1899 — 1946 ar 1947 m. Grįžo į Lietuvą ir dalyvavo partizaniniame kare prieš rusus, žuvis tose kovose. Buvo Lietuvos kariuomenės generalinio štabo pulkininkas, mokėsi Prahos generalinio štabo akademijoje.

26. Malinauskas, Jonas, 1908 — —. Mokytojas, gyvena ir dirba Lenkijoje.

27. Masaitis, Zigmas, 1903 — 1943.IV.8. Užmuštas Stutthofe. Baigęs V.D. universitetą, buvo gamtos mokslų ir matematikos mokytojas, gimnazijos direktorius.

28. Masilius, Petras, 1894 — ? — Lietuvos kariuomenės pulkininkas. Iš Stutthofo grįžo į Lietuvą, buvo rusų suimtas ir dingio be žinios.

29. Meilus, Vytautas, 1913 — —. Ekonomistas, baigęs V.D. universitetą, buvo veiklus rezistencijos sąjūdyje. Gyvena Toronto, Kanadoje.

30. Narakas, Juozas, 1899 — —. Lietuvos generalinio štabo pulkininkas, aviatorius. Studijavo Prancūzijos karo akademijoje. 1941 m. buvo Lietuvos laikinosios vyriausybės vidaus reikalų ministras, 1941 m. rusų kalinamas, vokiečių okupacijos metu — vėliaus reikalų tarėjas.

31. Noreika, Jonas, 1910 — 1945 m. 1945 m. rusų pakartas. Baigęs V.D. universiteto teisių fakultetą, vokiečių okupacijos metu buvo išaukštųjų apskrities viršininkas. Iš Stutthofo grįžęs į Lietuvą, būdamas Lietuvos kariuomenės kapitonas, organizavo Lietuvos partizanų prieš rusus, bet buvo suimtas ir teisiamas.

32. Pečiūnas, Mykolas, 1908 — ? — Ekonomistas. Jo likimas nežinomas, spėjama, kad, išėjęs iš Stutthofo, buvo suimtas ir sunaikintas.

33. Puodžiūnas, Stasys, 1896 — 1943.IV.14 mirė Stutthofe. Lietuvos kariuomenės majoras. 1919 buvo bolševikų kalinamas už dalyvavimą nepriklausomybės kovose, 1940-43 m. aktyviai reikėsi rezistencijos sąjūdį.

34. Puskunigis, Leonas, 1910 — —. Ištrūkęs iš Stutthofa, buvo rusų suimtas ir patalpintas į Torunės "filtravimo lagerį", tardomas. Grįžęs į Lietuvą parašė atsiminimus apie Stutthofą (nepaskelbti) ir ištraukas skaitė per radiją. Buvo kūno kultūros mokytojas.

35. Rakūnas, Kazys, 1900 — ? — Ūkininkas, reikėsi rezistencijoje, likimas nežinomas.

36. Rimašauskas, Jonas, 1920 — 1972. Pradedantis žurnalistas ir poetas, aktyvus rezistencijos sąjūdyje. Studijavo Bonn'o universitete medicinoje, bet diplomo negavo. Atsidūręs JAV rinko lietuvių martyrologijos istorijai medžiagą. Mirė Chicagoje.

37. Sruoga, Balys, 1899 — 1947.X.16 Mirė Lietuvoje, Vilniuje. Poetas, dramaturgas, literatūros kritikas, žurnalistas. Studijavo Pėtrapilto, Maskvos universitetuose, filosofijos daktaro diplomą gavo Miuncheno universitete. Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius. Stutthofe vadovavo slaptam literatūros būreliui "Aitvarai". Išėjęs iš lagerio, paliejęs, buvo rusų suimtas ir patalpintas į Torunės "filtravimo lagerį", ten žiauriai tardytas ir kankintas. Be daugelio kitų veiklų, parašė atsiminimus apie Stutthofą, knygą "Dievų miškas" (knyga yra išversta į rusų, lenkų, prancūzų, latvių, estų, bulgarų ir anglų kalbas).

38. Stanevičius, Vytautas, 1913 — —. Lietuvos kariuomenės leitenantas, veiklus rezistencijos sąjūdyje, žurnalistas. Gyvena Floridoje.

39. Starkus, Antanas, 1901 — 1975.VIII.17. Medicinos daktaras, baigęs Kaune V.D. universitetą, studijavo Šveicarijoje — Genevoje. Patologas, Kauno ir Vilniaus universiteto profesorius. Pats būdamas kalinu, Stutthofe dirbo kaip gydytojas ir herojiškai gelbėjo nelaimės draugus ligoninėje. 1947 m. atvyko į JAV, čia ir mirė. Per jo laidotuves graudžiai su juo prisveikino ir viena iš daugelio jo išgelbėtųjų — žydė.

40. Šernas, Jonas, 1910 — 1978.IX.22. Paprastas ūkininkas, savo noru pasidavęs vokiečiams, kai tie atėjo suimti jo brolių Jokūbą, Brolis, ekonoministą, tikrąjį šeimininką, o Jonas tebebuvo nevedęs. Iš Stutthofa patekęs į Švediją, per didžiausius pavojus išgelbėjo ir išsaugojo B. Sruogos rankraščius. Mirė JAV.

41. Tumėnas, Algirdas, 1909 — 1943.IV.19. Žuvo Stutthofe. Ekonomistas, baigęs V.D. universitetą.

42. Tumėnas, Vytautas (Algirdo brolis), 1906 — 1943. Susirgęs šiltine, mirė Stutthofe. Buvo baigęs V.D. universitetą, istorijos mokytojas.

43. Valenta, Juozas, 1911 — ? — Lietuvos kariuomenės leitenantas, išėjęs iš Stutthofa, buvo rusų patalpintas į Torunės "filtravimo lagerį". Po to jo likimas nežinomas, spėjama, kad rusų nūkankintas.

44. Valiukevičius, Jurgis, 1919 — —. Buvo Vytauto D. universiteto humanitarinio fakulteto studentas, gyvena Kalifornijoje.

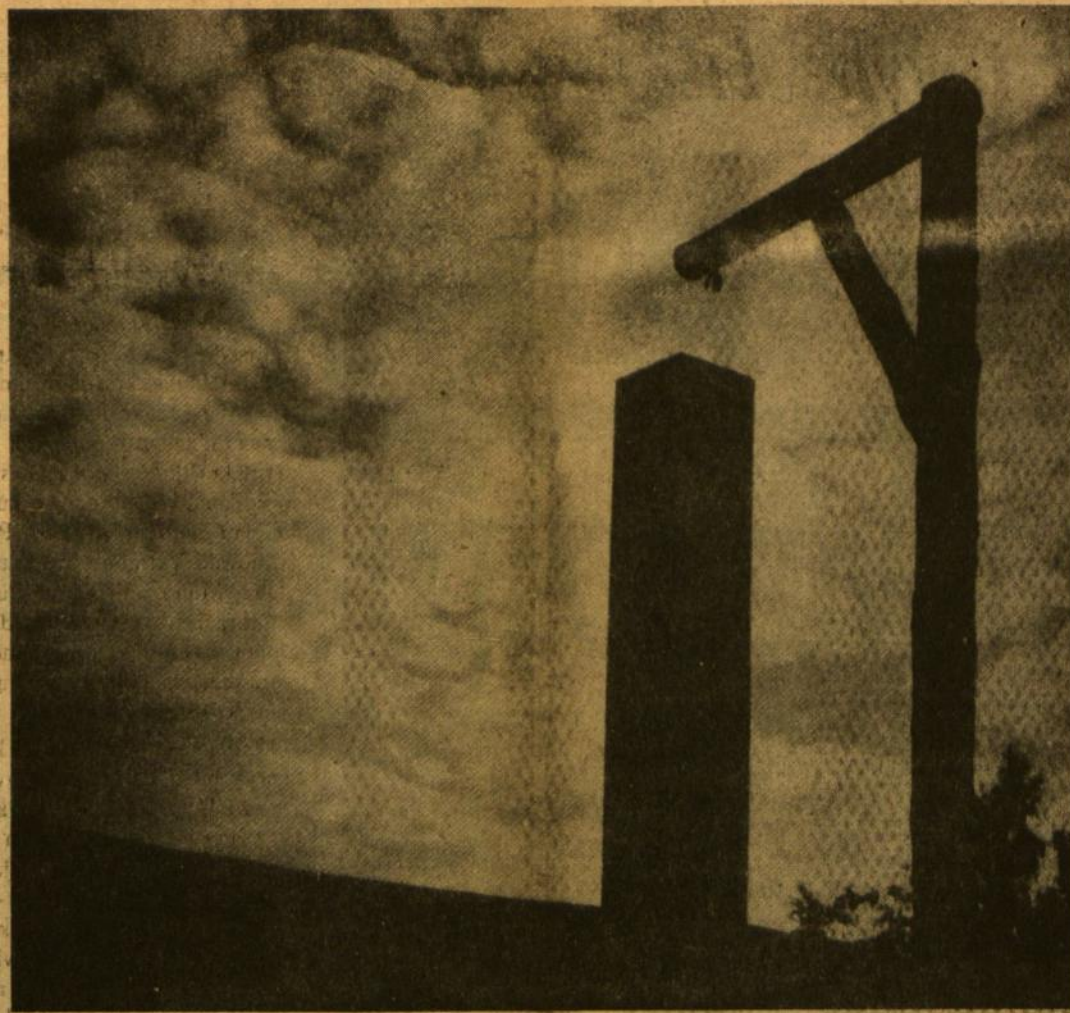
45. Yla, Stasys, 1908 — —. Katalikų kunigas, rašytojas, poetas, Vilniaus universiteto teologijos fakulteto pastoralinės teologijos katedros vedėjas. Parašė atsiminimus iš Stutthofa "Žmonės ir žvėrys", išverstus į anglų kalbą antrašte "A Priest in Stutthof", taip pat ir kitas knygas, maldaknygę. Gyvena JAV.

46. Žukauskas, Pilypas, 1920 — —. Dipl. inžinierius, studijavo Kaune, išėjęs iš Stutthofa, baigė Karlsruhės aukštąją technikos mokyklą, mokslus gilinio Stuttgarde (taip pat Vokietijoje). Gyvena JAV, dirba savo specialybeje.

Šia proga reiškiu padėką Ponui P. Naručui už suteiktą daugelio informacijų apie čia paminėtus Lietuvos įkaitus. Žinios surinktos 1980 m. vasarą.

Post scriptum.
Torunės "filtravimo lageris"

1945 m. pavasarį po Vokietijos kapituliacijos Vakarų sąjungininkai buvo padarę sutartį su Stalinu, kad Pabaltijio valstybių gyventojai ir visi kiti, atsidūrę karo metu Vokietijoje, kurie iki 1939.IX.1 d. nebuvo Sovietų Sąjungos piliečiai, nebūs prievarta grąžinami namo. Amerikiečių, anglų ir prancūzų Vokietijos okupuotose zonose rusai dar paisė to susitarimo, bet savo okupuotose srityse visai su juo nesiskaitė. Net koncentracinėse stovyklose kankintus buvusius kalinus suimė ir gabenė į Torunės miesto ka-

Krematoriumo kamatas ir kartuvės, nacių koncentracijos lagerių būtinybė, Stutthofe.

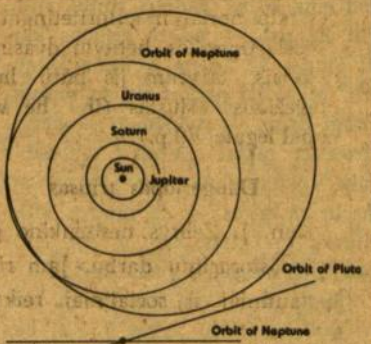
Plutono planetos paslaptys

A. RADZIUS

Naujų metų pradžioje dar vėliau atkreipti dėmesį į tolimąjį Plutoną. 1980 metais jis buvo sukaktuvinių, Penkiasdešimt metų prabėgo, kai jis išsididai užėmė devintojos ir pačios paslaptingiausios planetos poziciją. Jau penkiasdešimt metų, kai mes, žmonės, žinome, jį esant saulės sistemos pakraščiuose, o kiek milijonų metų prabėgo, jam vienšiam, nežinomam, besikreijant tamsioje, kol buvo surastas ir atpažintas.

Devintoji planeta

Seniai jos ieškojo garsusis amerikiečių astronomas Percival Lowell (1855 — 1916), turtingas astronomijos mėgėjas, įsteigęs observatoriją

Didžiųjų saulės sistemos planetų ir Plutono orbitų schematinis vaizdas, žiūrint iš viršaus. Žemiau parodyta, kokią didelį kampą sudaro Plutono ir Neptūno orbitų plokštumos. Dėl to šios planetos niekad negali susidurti.

reivines, į lagerį, vadinamą "filtravimo lageriu", nes ten KGB visus tardė. Buvusius karius ir jaunesnius inteligentus siuntė į Sibirą ar kitur ir apie juos dažniausiai nieko nežino. Apie tai Vakaruose nieko nežino, kol čia neatrasto ten buvę liudininkai.

Lietuvos gestapo viršininko K. Jaegerio likimas.

1959 m. Vakarų Vokietijos spaudoje paskelbė aplinkybes, kuriomis mirė Lietuvos gestapo viršininkas Karl Jaeger. Žmogus, kurio įsakymu nužudyta tūkstančiai lietuvių, žydų ir lenkų, išilaukė laisvės iki 1959 m. balandžio mėnesio. Kitu vardu prisidengęs, Jaegeris dirbo kaip tarnas vienuose namuose Heidelberge. Jam susirgus, tapatybė paaiškėjo, jis buvo suimtas ir patalpintas ligoninės vienuokėje. Ten būdamas, balandžio 22 d. naktį Jaegeris pasikėlė, panaudojęs batų varščius. Buvo 70 metų amžiaus.

Minėto laikraščio antraštės ir datos neturiu, bet gautoje iškarpoje pažymėta, kad informacija imta iš Heidelbergo prokuroro (Staatsanwalt) įstaigos.

Flagstaffe, Arizonoje, (ji pavadinta steigėjo vardu), garsiuoju Marso kanalų protagonistas. Šio šimtmečio pradžioje P. Lowell ėmėsi analizuoti Urano orbitą, norėdamas nustatyti, ar ji tik neparodo kokių gravitacinių efektų, sukeltų tolimos, už Neptūno esančios planetos. 1905 metais jis jau paskelbė pirmuosius duomenis, kur toji planeta galėtų būti. Lowell'ui ji buvo "Planeta X".

Kiek vėliau Lowell observatorijoje buvo pradėtas platus masto devintosios planetos ieškojimas. Deja, P. Lowell jos patsai nesurado ir suradė P. Lowell'ui įrengti jo observatoriją, paskelbė fotografinį mėnulio atlašą, domėjosi Marso problemomis. Devintąją planetą jis vadino "Planeta O". Tiesa pasakius, Mount Wilson'o observatorijos parūpinęs jam fotografinę plokštelę buvo Plutonas nufotografuotas. Bet negalėjo būti atpažintas, nes ji pridengė plokštelės dėmės, o kitose fotografijose jis susiliejęs su žvaigžde. Devintosios planetos nesurado nė W. H. Pickering, nors, kaip ir P. Lowell, buvo apskaičiavęs jos poziciją.

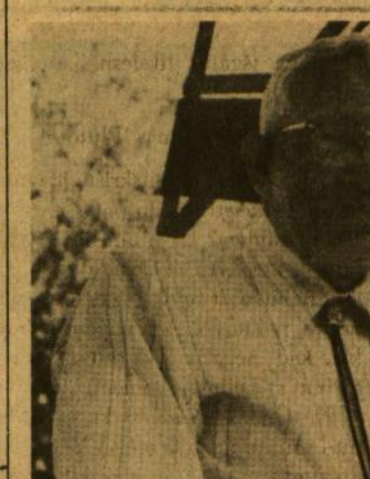
Plutono triumfas

P. Lowell ir W. H. Pickering buvo labiausiai žinomi planetos ieškotojai. Jų pastangos dominavo pirmuosius tris šio šimtmečio dešimtus. Bet atradėjo garbė teks jaunam Lowell'io observatorijos asistentui Clyde William'ui Tombaugh'ui (gimęs 1906).

Tuo metu observatorijai sistemingai ir intensyviai buvo ieškoma devintosios planetos, 13 inčų (33 cm.) fotografiniu teleskopu buvo nuolat fotografuojama padangė. Patį darbmetę, patsai įkariš. C.W. Tombaugh'o darbas buvo tirti fotografijos plokšteles specialiu aparatu, vadinamu "blink microscope" — blykčiojančiu mikroskopu. Ir štai, vieną dieną, studijuodamas plokšteles, fotografuotas 1930 m. sausio 23 ir 29 d., aptiko tą, kurios taip ilgai ir užsispyrusiai buvo ieškota. Apie patį atradimo momentą C.W. Tombaugh "Astronomical Society of the Pacific Leaflet" 1946 metais rašė: "... 1930 m. vasario 18 dienos popietę staiga užtikau Plutoną! Užvaldė stiprus susijaudinimas, nes iš pir-

mo žvilgsnio buvo aiški surasto objekto prigimtis... Nel viena iš dviejų milijonų žvaigždžių, iki šiol patikrintų, tiek daug vilčių neteikė, kaip ši... Objekto vaizdai buvo greitai rasti sausio 21 d. plokštelėse, ir jo pozicija atitiko judesius, kurį buvo galima išvesti iš sausio 23 ir 29 d. plokštelių. Tada painformavau direktorių ir kitus observatorijos vadovybes narius, kurie atėjo pasijūretti."

Tad devintoji planeta atrasta 1930 m. vasario 18 d., o atradimas paskelbtas ne tuoj, bet daugiau kaip po trijų savaitų, t.y. kovo 13 d., Percival'io Lowell'io gimtadieni. Tuo norėta pagerbti žymųjį devintosios planetos ieškotoją, o drauge ir parinkti daugiau duomenų apie ką tik surastą saulės šeimos narį. Naujoji planeta pavadinta Plutonu pagal graikų mitologinį požemio tamsybių, mirusiųjų karalystės valdovą. Plutonas yra pirmoji planeta, surasta fotografiniu būdu. Uranas pirmoji planeta, surasta teleskopu 1781 m. (Ją surado Sir William Herschel) ir Neptūnas — pirmasis, surastas matematikos pagalba. Jį surado J.G. Galle 1846 m. pagal V.J.J. Leverrier'o skaičiavimus.

Dr. Clyde W. Tombaugh, Plutono atradėjas, prie didžiulio 16 inčų teleskopo - reflektoriaus savo namo kieme Masilla Park, New Mexico, kur astronomas dabar gyvena. Nuotrauka daryta 1980 metais.

Sios fotografijos negatyvo plokštelėje surastas Plutonas. Strėlė parodo planetą, mažytį šviesos taškelį, panirusį žvaigždžių gausybėje.

Tad trys tolimiausios planetos surastos moderniais laikais ir moderniomis priemonėmis.

Neklauzada

Visos saulės sistemos planetos skrieja aplink saulę žvaigždę beveik vienoj plokštumoje. Ir tam tikrų nukrypimų nuo ekliptikos (t.y. plokštumos, kurioje guli žemės orbita), bet jie mažesni kaip 4°. Tik Merkurijaus orbitos plokštuma sudaro 7° kampą su ekliptika. O Plutonas toli pralenkia visas planetas. Jo orbitos ir ekliptikos kampas siekia net 17°.

Savo orbitos formą jis taip pat išsiskiria kaip Pilypas iš kanapių. Orbita, žinoma, elipsė, kaip ir kitų planetų. Bet ji taip išsėsta, kad yra laikotarpis, kada Plutonas priartėja prie saulės arčiau, negu Neptūnas. Tas laikotarpis jau prasidėjo 1979 m. sausio mėn. ir baigsis 1999 m. kovo mėn. Dvidešimt metų Plutonas bus arčiau už Neptūną. Artimiausią nuo saulės tašką periheliu Plutonas pasieks 1989 metais. Tada jo atstumas nuo saulės sieks 4,425 milijonus kilometrų (2,75 bil. mylių). Tolimiausias nuo saulės orbitos taškas afelis yra už 7,375 milijonų km. (4,582 bil. mylių). Vidutinis planetos atstumas laikomas 5,913 bil. km. (3,666 bil. mylių). Tą savo keistą orbitą Plutonas apibėga per 248 metus 6 mėn. 11 dienų.

Dar vieną keistą reiškinį pastebėjo R.H. Hardie 1955 metais. Pastebėjo, kad Plutono šviesa kinta apie 10 proc. V labai reguliariai, kas šešios dienos. Laikoma, kad tas kitimas vyksta dėl planetos sukimosi aplink savo ašį, t.y. dėl rotacijos. Reikšma, kad planetos paviršiuje tamsios ir šviesios dėmės nereguliariai pasiskirstytos. Iš šviesos kitimo išvestas Plutono rotacijos periodas — 6 dienos 9 val. 16 min. 54 sekundės, arba, kaip astronomai mėgsta žymėti, 6,39 dienos.

Kaip pasverti Plutoną?

Jeigu kada kuriam nors astronomui skaudėjo galva, tai tikriausiai dėl Plutono. Keista, ištiesi ir gerokai pakrypusi orbita ir per mažai masės, kad paveiktų kitas planetas. Plutonas per mažas, kad tokiam dideliame atstume galima būtų išmatuoti jo dydį; ir per daug neryškūs, kad galima būtų gauti tikslų, iškalbingą jo šviesos spektrą. Kokia, iš tikrųjų, Plutono masė? Ilgą laiką šis klausimas vargino astronomus, kurie kaip astronomai mėgsta žymėti, 6,39 dienos.

Dar prieš Plutoną atrandant, buvo manoma, kad devintoji planeta turinti būti didelė, stambi, bent keletą kartų didesnė už žemę. P. Lowell'io skaičiavimu "Planetos X" masė turėjusi būti septynis kartus didesnė už žemės. W. H. Pickering savo "Planetai O" skyryje dvigubai didesnę masę už žemės. Skaičiavimai, tiesiogiai privėdę prie Plutono atradimo, pranašavo, kad planetos masė būsimanti 6,6 kartų didesnė už žemės masę. O surastoji planeta pasirodė besanti maža, nežymi, kažin ar galėjusi koki poveikį turėti Neptūno ir Urano orbitoms. Kilo net abejonių, ar iš tikrųjų astronomai surado tą, kurio ieškojo? Gal Plutonas tebuvo tik atsitiktinumas, tik atlyginimas už kruopštų ilgų metų darbą?

Daugias kūno masę, skersmuo ir tankumas yra artimai tarpusavy susiję. Juo didesnė masė, juo mažesnis skersmuo, juo didesnis tankumas. Tuos tris pagrindinius Plutono duomenis labai sunku nustatyti. Plutono regimasis diskas, nepaprastai mažas, apie 0,2 sekundės lanko. Tik mažas šviesos taškelis. Buvo galvojama, kad regimasis diskas neparodys viso Plutono skersmens, kad tai tik šviesos atspindys nuo labai blizgančio rutulio, panašiai, kaip rutulinių guolių šratelio. Sitokiom sugestijom pagrįsti skaičiavimai nedavė patenkinamų rezultatų, nes tad Plutono masę turėtų būti tankesnė už žemę.

1950 metais Gerard P. Kuiper, saulės sistemos specialistas, Mt. Palomar 200 inčų teleskopu stebėdamas Plutoną, išmatavo jo skersmenį: apie 6400 kilometrų (4000 mylių). Dvigubai mažesnis už žemę. Tuo tarpu kiti astronomai (W. J. Eckert, D. Brouwer ir G. M. Clemence), bandydami išaiškinti, koki efektą turi Plutonas į kitų planetų, ypač Urano ir Neptūno, orbitas, kompiuterio pagalba nustatė, kad Plutono masė esanti lygi 1/12 žemės masei. Reikšma, truputį masingesnis už žemę. Jeigu taip, tai Plutonas būtų 60 kartų tankesnis už vandenį, kai žemė tuo tarpu tik 5,5 kartų tankesnė už vandenį.

Geras yra būdas skersmeniui nustatyti žvaigždės pridengimas arba okultacija. Planeta, bėgdama savo taku, kartais užstoja toliau esančią žvaigždę. Žinant tuo momentu planetos nuotolį ir žvaigždės užtemimo trukmę, galima išvesti planetos skersmenį. 1965 m. balandžio 28 d. Plutonas turėjo pridengti vieną žilgną, neryškia žvaigždę. Bet neatrodė. Ir tas faktas parodė, kad Plutono skermuo yra nedidelis. Jis negali būti didesnis, kaip 6800 km. (4200 mylių). Rezultatas gana gerai sutiko su Kuiperio duomenimis.

Ivairiais būdais buvo ieškoma Plutono masės ir skersmens, bet rezultatai vis privedavo prie gana didelio medžiagos tankumo. Sunku tikėti, kad tas tolimasis mažukas būtų toks tankus ir masingas. Pagaliau nušvito astronomams akys, kai paaiškėjo, kad Plutonas bekuris satelitas.

Charonas

James W. Christy 1978 m. birželio 22 d., tikrindamas JAV Laivyno observatorijoje Plutono fotografijas, padarytas 155 cm. teleskopu Flagstaffe, Arizonoje, balandžio ir gegužės mėn., pastebėjo, kad Plutono vaizdas lyg ir paillgėjęs. Atrodė lyg kriaušė. Patikrinęs anksčiau padarytas Plutono nuotraukas, paillgėjimus rado 1965 ir 1970 m. fotografijose. Ir tas paillgėjimas vis keitė savo poziciją, po kelių dienų vėl atsiradamas pirmąkart diską puseje. Aiškiai satelitas. Jos atstumas nuo planetos maždaug 20,000 km. Aplink Plutoną apskrieja per tą patį periodą, kaip ir Plutono rotacija — 6,39 dienas. Reikšma, Plutonas ir jo satelitas yra sinchronizuota sistema. Saule (Nukelta iš 3 psl.)

Jeigu reikalautų Dievas ir tėvynė Lietuva

Kun. Juozo Žebrio monografija

SIMAS SUZIEDĖLIS

William Lawrence Wolkovich - Val-kavicius, LITHUANIAN PIONEER PRIEST OF NEW ENGLAND. The Life, Struggles and Tragic Death of Reverend Joseph Zebris, 1860—1915. Jacket by Julianna M. Alexander. Library of Congress Catalogue Card No. 80-51268. Published by Franciscan Press, 1980. First printing — 2,000 copies. Šis anglų kalba leidinys gautas iš "Drauge", kaina — 6 dol. Paštų užsakant, pridamas dar 1 dol. Persiuntimo išlaidoms padengti.

Prieš 65 metus New Britain, Connecticut, buvo nužudytas šv. Andriejaus lietuvių parapijos klebonas kun. Juozas Žebrys. Amerikos lietuvių leidiniuose jis retai ar net visiškai užsimenamas, nors jo vaidmuo, besikuriant lietuviams šiame krašte, nebuvo eilinis. Vėloniui ilgai teko laukti, kol susirado autografas, atkreipęs dėmesį į to kunigo asmenį ir jo veiklą, susijusią ypač su Naujosios Anglijos lietuvių kūrinių užuomazgomis. Tai mes patį žinome iš kun. Vinco Valkavičiaus (William Wolkowicz) neseniai pasirodžiusios monografijos: Lithuanian Pioneer Priest of New England (1980).

Tragiškas brolių likimas

Kun. J. Žebrio pavardė angliškai rašoma Zebris, bet tame kaime, kur jis gimė (1860 vasario 16), tegalėjo būti sakoma Žebrys. Monografijos autorius nurodo, kad tiksliai "Drauge" savo nekrologe (1915 vasario 18) teisingai užrašė to kaimo vardą, Palauckiai, o šiaip jau lietuviuose leidiniuose rašoma klaidingai — Palainiai, Paloniai, Palaimiai. Lietuvos vietovių administraciniame sąrašė, išleistame Vilniuje 1939 metais, Palauckių kaimas — apie 20 km į šiaurės rytus nuo Panevėžio — priskirtas Karsakiškio apylinkėi. Nepriklausomos Lietuvos laikais priklausė Subačiaus valsčiui.

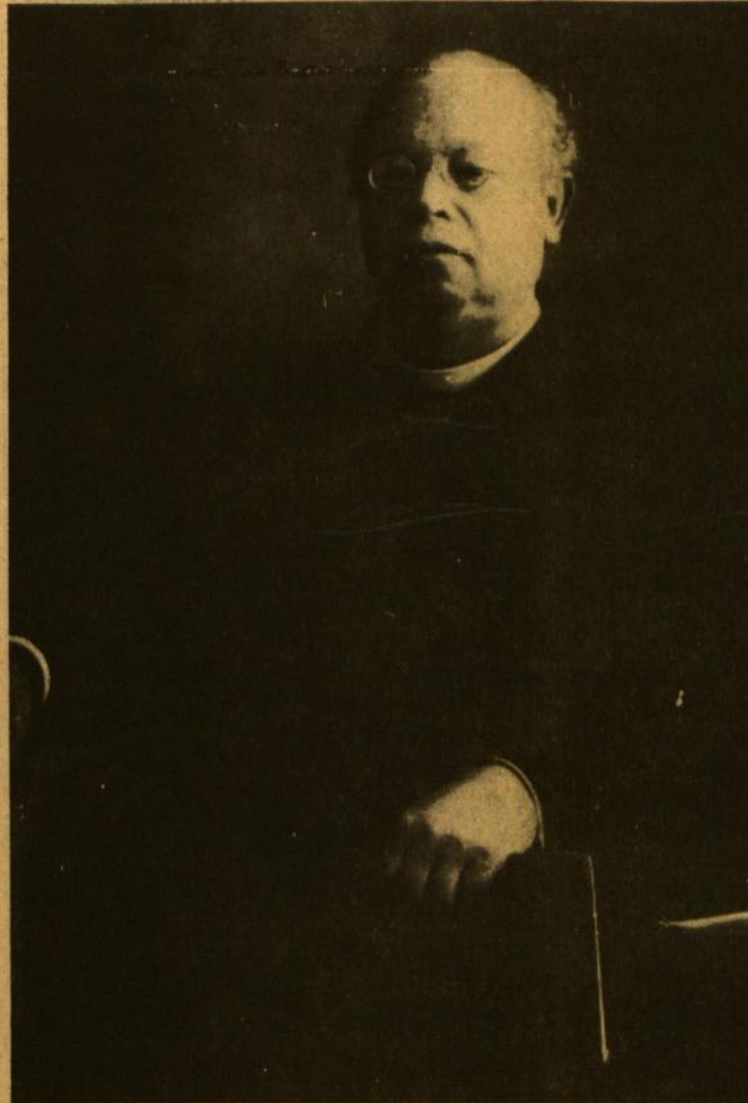
Kun. J. Žebrio tėvai buvo stambūs ūkininkai, galėję savo vaikus leisti į mokslo. Iš keturių sūnų buvo du kunigai ir vienas gydytojas. Visus tris išliko tragiškas likimas: gydytojas Motiejus Žebrys mirė subadytas bepročio paciento (1899); kun. Kazimieras Žebrys, Želvos klebonas, mirtingai buvo priimtas bolševikų (1919); kun. Juozas Žebrys, New Britain lietuvių

klebonas, nužudytas įsibrovusių kleboniją piktadarių (1915).

Poeto Vienažindžio kaimynas ir draugas

Kun. J. Žebrys mokėsi šiaulių gimnazijoje ir Zemačių kunigų seminarijoje Kaune. Tarp jo profesorių buvo Antanas Baranauskas, vėliau Seinų vyskupas ir „Anykščių šilelio“ autorius, ir kalbininkas kun. Kazimieras Jaunius; abu jie mokė klierikus lietuvių kalbos. Drauge su klieriku J. Žebriu tame pat kurse (1881—1884) mokėsi Aleksandras Dambrauskas - Adomas Jakštas, mokslininkas, kritikas ir poetas, kuris buvo išsiųstas toliau studijuoti Petrapilio Akademijoje, o klierikas Juozas Žebrys 1884 lapkričio 4 įšventintas kunigu. Kunigystės sakramentą suteikė vysk. Mečislovas Pallulonis. Nors monografijoje nenurodoma, bet reikia manyti, kad kun. J. Žebrys primicijas atlaikė savo parapijoje — Karsakiškyje. Bet tuo metu buvo ir šv. Pranciškaus vardo koplyčia Palauckiuose.

Kun. Juozas Žebrys buvo paskirtas vikaru į šv. Onos parapiją Akmenėje, Lietuvos šiaurėje, netoli Latvijos sienos arba, kaip tada buvo sakoma, Kuršo gubernijos. Tame pasienyje, Pakuršėje, išbuvo devynių metų, parapijos klebonu turėdamas kun. Antaną Žilinską. Savo gi kaimynų turėjo Laižuvos kleboną kun. Antaną Vienožinskį (Vienažindį, Vienužį), poetą, kurį jam teko ir laidoti (1892). Lankydamas nepagydomai sergantį, kartą paklausė, ar nebijęs mirti. „Einu gi pas tėvą, — atsakė, — ne pas patėvį“. Būdamas jau Amerikoje, kun. J. Žebrys išleido pirmąjį Vienažindžio dainų rinkinį — Dainos Paraszyto Kun. Antano Vienožinskio (Plymouth, 1894). Prakalbon įrašė savo liudijimą: „Pats mačiau, kaip sugraudintam giesmininkui ašaros per abu skruostus varvėjo“, kada jis skaitė arba dainavo savo eiliuotus posmus. Vienažindžio dainų antras leidimas atspausdintas Tilžėje spaudos draudimo metu ir nauju pavadinimu — Lietuvos Tėvynės Dainos (1898). Originalus rankraštis išliko Vilniaus bibliotekoje. Jame paties poeto nurodyta, kad tas „Zemačių dainas“, parašė „Vienožis, Pakuršėje Prisigūžis“.

Kun. Juozas Žebrys (1860-1915)

Kun. J. Žebrys iš Pakuršės išvyko į Jungtines Amerikos Valstybes.

Caro laikų tremtinys

Kun. J. Žebrys išlipo iš laivo New Yorko krantinėje 1893 liepos 21. Palikti Lietuvą jį vertė du motyvai. Viena, nenorėjo patekti į rankas rusų žandarams už ryšius su draudžiamąja spauda. Besimokydamas kunigų seminarijoje, priklausė slapta patriotinei klierikų draugijai, palaikiusiai ryšius su knygnešiais. Vikaraudamas Akmenėje, rėmė draudžiamosios lietuvių spaudos leidimą bei platinimą ir joje bendradarbiavo. Atvykusį Ameriką carų valdžia apšaukė „amerikiečių šnipu“, o kun. J. Žebrys pats save laikė „ištremtuoju už lietuviškas knygas“. Atsikirdamas prieš tą melą, rašė, kad Amerikon „atvyko norėdamas patarnauti savo broliams dvasiniuose reikaluose“. Tai buvo antras motyvas palikti gimtąją šalį.

Rusų valdžios noras suniektinti J. Žebrių buvo suprantamas. Tais

pačiais metais, kai jis atvyko į Ameriką, Kražiuose caro žandarai surengė skerdynes gyvusiems uždaromajam bažnyčiai (1893). Kun. J. Žebrys atspausdino apmatus vaidinimui — Kankinimas katalikų Lietuvoje (1894). Amerikos lietuvių kolonijose nusirito banga vaidinimų, vaizdavusių rusų žiaurumą, ir pasipylė protestai prieš caro politinę Lietuvoje. Be to, buvo sukeltas sąjūdis kurti daugiau „kareiviškų draugijų“. Kun. J. Žebrys parengė karinėmis temomis dvi brošiūras: Knygėlės dėl lietuviškų kariuomenės ir Mokymas lietuviškos kariuomenės — abi 1894 metų. Jis buvo pirmasis, pateikęs lietuviškų terminus karinei rinkimui. Kai kurie iš jų prigijo nepriklausomoje Lietuvoje. Tų kariškų draugijų tikslą aptarė šiais žodžiais: „Lietuviška kariuomenė, dabar tvirantis Amerikoje, turi priduoti vilį prisikėlimui Lietuvoje... Jei reikalautų Dievas ir tėvynė Lietuva, nebijoti pralieti kraują“. Taigi rusų valdžios akys, kun. J. Žebrys, atsi-

radęs Amerikoje, atradė pavojingas asmuo, kuriam prisegė „šnipų“ keiksmažodį, kadangi negalėjo pasiekti ir nutremti į Sibirą.

Parapijų daigintojas

Kun. J. Žebrys atvyko pas kun. Aleksandrą Burbą, žinomą Amerikos lietuvių veikėją, šv. Kazimiero parapijos kleboną Plymouth, Pa. Su juo buvo pažįstamas iš šiaulių gimnazijos laikų ir jo paragintas atsirado šiame krašte. Trumpai tepabuvęs pas savo jaunystės draugą, pasileido keliauti po rytinį Amerikos pakraštį. Per tris mėnesius apėmė kone visas vietas, kur buvo daugiau lietuvių — nuo Pensylvanijos iki Vermonto ir Maino valstijų. Monografijos autorius kun. J. Žebrių priskyrė prie nedidelio kunigų bastūnų (vagabond clergy), keliausių ir skelbusių žmoniems Kristaus Evangeliją.

Connecticut valstybėje kun. J. Žebrys buvo pirmasis lietuvis klebonas. Iš pradžių buvo klebonu Waterburyje ir New Britain (1894-1898), paskui tik šv. Andriejaus parapijoje New Britain (1898-1915). Bet jis paskatino įsteigti keliolika lietuvių parapijų kitose vietovėse ir valstybėse. Monografijoje nurodomos šios vietovės: Hartford, Ansonia, Bridgeport, New Haven — Connecticut valstybėje; Athol, Brockton, Cambridge, So. Boston — Massachusetts, Brooklyn ir Amsterdam — New York, Elizabeth ir Newark — New Jersey. Net ir klebonaudamas Waterburyje, išvažiuodavo laikyti pamaldų ir klausyti išpažinčių į tolimesnes vietas, kur nebuvo lietuvių kunigo.

Savo broliui Lietuvoje, kun. Kazimierui Žebriui, 1901 metais rašė, kad Jungtinėse Valstybėse gali būti iki 50 lietuvių parapijų, gi ateityje turėtų būti iki 300. Kitu savo laišku broliui (1905) užsiminė, kad Amerikos lietuviams reikėtų savo vyskupo, kuris turėtų jurisdikciją į visas lietuvių parapijas; dabar gi, lankant lietuvių kolonijas, tenka kreiptis vis į kitą vyskupą fakultaty, o tai apskunkina ir sudaro nepatogumų. Parapijų darbui vienuodinti dar 1894 metais įsteigė Lietuvių Amerikos Kunigų Draugys, bet ji neišlaikė; buvo naujai įkurta tik po 15 metų (1909). Anot monografijos autoriaus, kun. J. Žebrys taip noriai ir autoritetingai rūpinosi Amerikos lietuvių dvasiniais reikalais, tarytum jis būtų buvęs popiežiaus siųstas (if he were papal legate, 79 p.).

Daugerliopas triušas

Kun. J. Žebrys nesitenkino gyventi pastoraciniu darbu. Jam rūpėjo tautiniai ir socialiniai reikalai:

Uldas Šlaitas

KODĖL AŠ MĖGSTU GYVENTI PRISIMINIMUOSE?

Veidrodžio man negaila.
Atėjo laikas
jam pasenti,
ir jis paseno.
Nes toks gyvenimas.
Bet man gaila tavęs,
nes ir tu,
panašiai kaip ir veidrodys,
patamsėjai labai
ir esi jau visai pasenusi.

Veidrodžio,
kaip sakiau,
man visai negaila.
Bet man gaila tavęs.
Ir visų,
kuriuos rudenio naktį
teaplanko tiktai kapynynų graudūs mėnulis.

Kodėl aš mėgstu gyventi prisiminimuose?

Todėl,
kad mano prisiminimuose
niekad niekas nesensta;
nes mano patys pirmieji vaikiški pasaulio prisiminimai
yra mano geriausi vaistai
nuo visokiausių širdies negalavimų bei senatvės.
Lengvas lieptas.
Vaikiški džiaugsmas.
Ir palaimingas
upeliškio čiurlenimas.
Taip atrodo po daugelio metų prabėgęs gyvenimas.

EMIGRACIJOJE

Visus mus riša vienas gyvenimas,
dienos ir naktys,
džiaugsmas ir ašaros
arba pilkas nusiteikimas.
Taipgi visus mus riša mūsų prisiminimai,
kurie neša visus mus į brangią ir tolimą Lietuvą,
ir visi,
kurie miršta svetur,
emigracijoje,
iš tikrųjų jie miršta ne emigracijoje,
bet jie miršta brangioji Lietuvoje,
kuri stovi kaip Dovydo bokštas širdies atminimuose.
O, Dangaus Karalienė!
Prisimink savo meilės malonėje mus emigracijoje
ir laikyk savo meilės malonėje tolimą Lietuvą.

lietuvių švietimas, spauda, organizacijos, tautinis susipratimas, blaivumas, darbas.

Dar būdamas Pensylvanijoje, siūlė Shanandoah lietuvių kolonijoje steigti aukštesniąją mokyklą (secondary school), kuri su laiku, jo manymu, galėtų išaugti į lietuvių Mokslo institutą (Lithuanian Institute of Higher Learning), bet toje stambioje tada lietuvių kolonijoje, vadinamoje „lietuvių sostapile“, nebuvo įkurta nė prad-

nė mokykla. Vėliau prie Waterbury ligytmės parapijos ūkyje galvojo kurti žemės ūkio mokyklą (Academy of Agriculture), tačiau ir tos pretenzijos savo idėjos nerealizavo. New Britain įkūrė pradinę parapijinę mokyklą, kuri 1914 metais turėjo 102 mokinius, tačiau po kun. J. Žebrio mirties tuojau sunyko (1916).

Daugiau sėkmės turėjo spaudos (Nukeita į 4 pusl.)

tąja planeta.

Kompiuterių skaičiavimai rodo, kad Plutonas niekad nepriartėja prie Neptūno arčiau, kaip 18 astronominių vienetų. O tai bus apie 2 milijonai 700 milijonų km. Atrodo, lyg negalėtų Plutonas bet kada būti Neptūno pašonėje. Tačiau tas argumentas dar nieko nesako apie jėgas, kurios dabar nežymios, bet praity stipriai veikė saulės sistemos vystymąsi.

Yra hipotezė, kurios paverčia Plutoną asteroidu, Kometos branduoliu ir t.t. Vienu žodžiu, Plutonas labai kontroversinė asmenybė. Dešimtoji planeta

Kaip bebandytume žeminti Plutoną, laikydami jį satelitinės, asteroidinės ar kometinės kilmės, vis tiek jis lieka pačia paskutine ir pačia tolimiausia planeta. Lekia jis sau tamsybėse aplink nedidelę žvaigždę saulę ir suka astronomams galvas. Bet ar iš tikrųjų Plutonas yra paskutinė saulės planeta?

Ta mintis nedavė ramybės daugeliui astronomų. Ir patsai Clyde W. Tombaugh, atradęs Plutoną, dar 17 metų įsismaginęs ieškojo transplutoninės planetos. Per tą laiką praleido 7000 valandų, tikrindamas fotografines plokšteles, apžvelgė 70 proc. dangaus skliauto ir „apčiupinėjo“ 90 milijonų žvaigždžių. Šio darbo duomenys rodo, kad ekliptikos plokštumoje negali būti jokios

Neptūno dydžio planetos iki 270 astronominių vienetų atstumo nuo saulės, t.y. 40 milijonų kilometrų. (tarp kitko, astronominis vienetas yra vidutinis žemės atstumas nuo saulės). O toliau jau, žinoma, neverta nė ieškoti. Jokia saulė tokiose tolybėse nė auksu apdengto veido neapšviest.

Bet gal yra planeta labai arti saulės, arčiau negu Merkurijus? Gal mes ją tik „pražiopsojome“? Daug metų jos buvo ieškoma ir buvo tikima, kad tokia planeta tikrai egzistuoja. Ji net pavadinta Vulkanu. Buvo net bandoma išaiškinti, kodėl jos niekad nematome. Ji, mat besisukanti aplink saulę vis kitą pusę, diametraliai priešingą pozicijoj žemei. Tarytum slepiasi nuo mūsų. Deja, Keplerio dėsniai sako, kad tokio dalyko negali būti. Joks kūnas negali išsilaikyti antroje pusėj saulės lygiai prieš žemę ir kartu būti arčiau, negu Merkurijus. Tokios planetos geriausiai ieškoti visiško saulės užtemimo metu. Ir buvo ieškoma, bet surasta tik viena kita atsitiktinė kometas. O jeigu ir yra koks kūnas tarp saulės ir Merkurijaus, tai jis tegalys būti mažytis akmenėlis, nedaugiau kaip 10 km. skersmens. Toli gražu nuo planetinių dydžių. Atrodo, kad daugiau planetų nebeturime, ir tenka laikyti sukurtovininką Plutoną paskutinįja saulės planetą, vos vos bežibančia pakeičiamą dangaus pakraštį.

Plutono planetos paslaptys

(Aukšta į 2 psl.)

Plutonas pavadintas Charonu. Senojo graikų mitologijoje Charonas keliausias veles per Stikso upę į Hado karalystę.

Laikingu atveju pasisekė nustatyti minimalų satelito skersmenį. O tas laimingas atvejis — okultacija. 1980 m. balandžio 6 Plutonas turėjo pridengti 12-to ryškumo žvaigždę. Bet Plutonas jos visai neklidė ir neužtemdė. Užtemdė Charonas, ir žvaigždės užtemimas truko 50 sekundžių. Iš to apskaičiuota, kad Charonas negalys būti mažesnis, kaip 1200 km. skersmens.

Atradus Charoną, astronomams jau paprastas reikalas nustatyti Plutono masę. Reikia tik paimti mėnulio orbitos periodą, jo atstumą nuo planetos, pasikviesti į talką Newtono ir Keplerio dėsnius, ir turime jų masių sumą. Tokiu būdu, pagalau, išspresia viena iš paslapčiausių Plutono mįslių — jo masę. O masė, pasirodė, besanti vos 0,023 žemės masės. Jo skermuo laikomas apie 3000 km. Tada tankumas išeina daug mažesnis už žemės vandens tankumą. Duomenys kol kas patenkinami, tik reikalauja kiek didesnio patikslinimo.

Ateina puiki proga šiam patikslinimui. Plutoniui bebėgant ap-

link saulę, palengva keičiasi ir Charono orbitos pozicija žemės atžvilgiu. 1981 — 1989 m. laikotarpy Charono orbitos plokštuma bus kraštu atkreipta į žemę. Charonas užtemdys Plutoną ir Plutonas Charoną po 112 kartų per metus. Jų šviesos pasikeitimai bus labai tiksliai matuojami fotometrais, o kompiuteriai spręsdidį sudėtingų lygčių tinklą. Iš jų astronomai sužinos Plutono ir Charono paviršių kiekvieno taško šviesumą ir galės nustatyti dmių pasiskirstymą. Užtemimų duomenys leis tiksliai išmatuoti abiejų kūnų skersmenis, jų pavirdaus, orbitinius atstumus, o taip pat išvesti masės ir tankumus.

Labai naudingi astronomijos mokslui erdvėlaivų artimi praskridimai pro planetas, kaip štai dabartiniai Voyager 1 ir 2, praskridę pro Jupiterį, dabar lankęsi Saturno dvare. Buvo anksčiau planuojamas vadinamasis „Grand Tour“, kur erdvėlaivis, pasinaudodamas palankia planetų konsteliacija ir jų gravitacine jėga, aplankytų net į tolimiausiąsias iš jų. Tada tikrai sužinotume, koks Plutonas ir Charonas yra. Deja, dėl NASA biudžeto apkarpyimų šio plano teko atsisakyti. Plutone — Charono prisitemdymai bent šiame šimtmečiui vieninteli

lė proga išgauti tikslėsių duomenų.

Pasivaikščiojimas Plutone

O jei pasisektų nusikristi į Plutoną ir nusileisti ant jo paviršiaus, ką ten rastumėm? Kaip tamsūs jo pasaulis atrodytų? Deja, niekas dar ten nebuvo ir gyvų žodžių niekas negali paliudyti. Bet tai dar nereikia, kad negalime daryti išvadų iš turimų stebėjimų duomenų.

Plutonas beveik 40 kartų toliau nuo saulės, negu žemė. Vidutinis jo atstumas nuo saulės siekia daugiau, kaip 5 milijonus 900 milijonų kilometrų, tuo tarpu kai žemės vidutinis atstumas — vos 149.6 milijonų km. Dėl tokio didelio atstumo saulės šviesos spindulių gauna ir yra daug tamsesnės už mėnulį. Taip maždaug, galvojama, atrodytų Plutono paviršius. Bet kas yra jo viduje? Iš kokių sluoksnių jis sudarytas? Ką rastumėm, jei Plutoną didžiuliu peiliu perpjautume pusiau, kaip obuolį? Į šiuos klausimus atsakyti jau sunkiau. Tačiau mokslininkai nenuleidžia rankų, sudūrę su sunkumais. Kompiuterių pagalba iš turimų kar ir negausių duomenų jie sudaro Plutono struktūros modelius. Vienas iš tokių modelių rodo, kad Plutono branduolys galys būti apie 1200 km. skersmens ir sudarytas iš silikatinio uoly. Branduolį gaubia apie 650 km. storio apvalkalas — grynas vandens leidas, o pačiam paviršiui apie 50 km. storio metano ledo pluta. Pagal kitą modelį metano ledo pluta esanti iki 700 km. storio. Iš viso Plutono modelių esama tiek, kiek jo tyrinėtojų. Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad iki 1978 m. Plutonas buvo charakterizuojamas kaip tanki, tamsi

Plutone amžina naktis. Saulė taip toli, kad tik šviesos taškas iš jos belikęs tarp daugybės žvaigždžių. Ji

Rašytojui Liudui Dovydenai 75 metai

Naujų metų pirmoji diena (sausio 1 d.), galėtume sakyti, buvo gana dosni mūsų literatūrai. Tą dieną yra gimę du nepamiršiami lietuvių rašytojai: Kristijonas Donelaitis — 1714 m. sausio 1 d. ir Liudas Dovydenas — 1906 m. sausio 1 d. O kad būtų ir toliau tokių dosnių dienų!

Kristijonas Donelaitis — jau šimtmetinė, nors ir amžinai mus veikianti praeitis, o Liudas Dovydenas — gyva ir kūrybinga dabartis. Toje dabartyje štai ir paties rašytojo 75 metų sukaktis! Sukaktis toli gražu ne senatviška, nesgi kone pačiose sukakties išvakarėse skaitytoją džiugino meistriskas Liudo Dovydeno naujų novelių rinkinys "Vasaros vidudienis" (1979).

Kai jubiliejaus proga šiandien pasiekė rašytojo nueitą gyvenimo kelią ir perverti jo parašytas knygas, tai pamatai, kokių autentiškų ir milžiniškų talentų Dievulis yra tą žmogų apdovanojęs. Nieko kito čia daugiau ir nereikėjo. Imi gyventi išpūdžiu, kad Liudas Dovydenas, vos tik pramokęs rašyti be niekur nieko jau galėjo kurti noveles, apysakas, romanus. Beveik taip ir buvo.

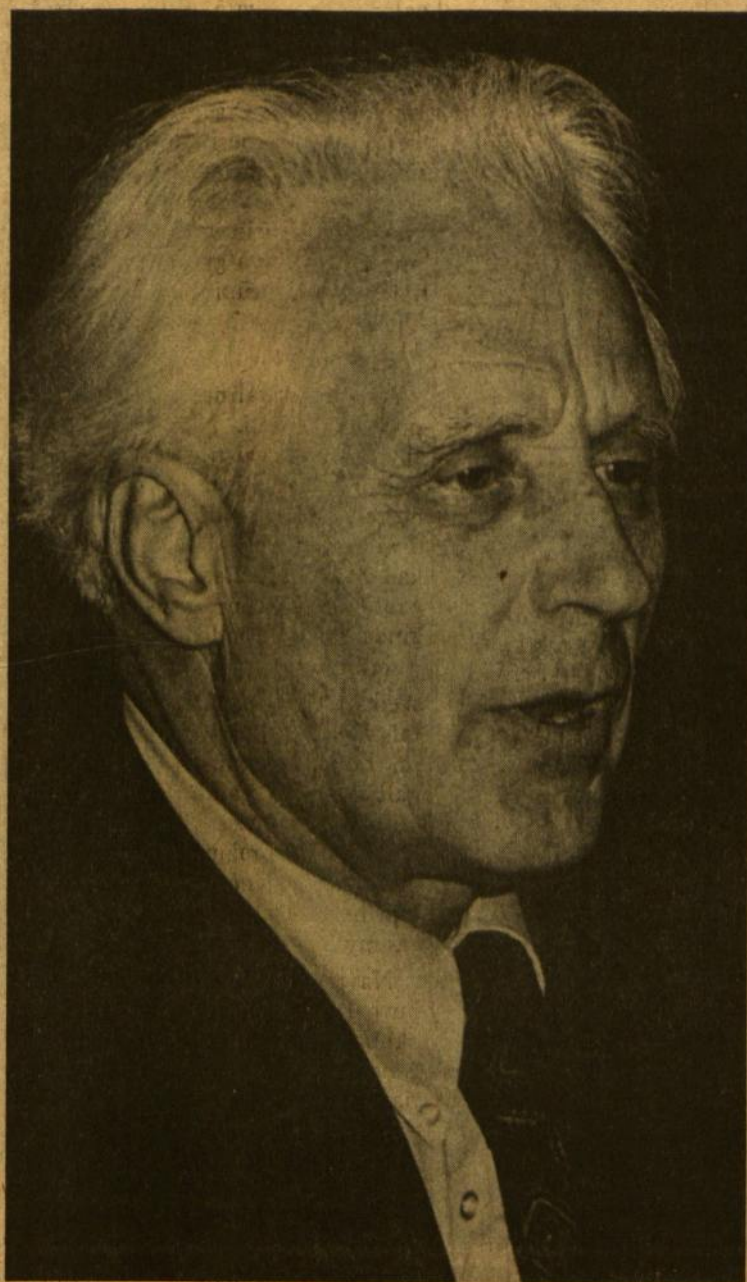
Vyresnieji ir aplamai nuo mūsų literatūrinio gyvenimo dar neatitrūkę, be abejo, labiausiai įsimena nepriklausomybės metais valstybine premija apdovanotą Liudo Dovydeno romaną "Broliai Domeikos" (1936). Iš tikrų

jų tai buvo viena iš nedaugelio visos mūsų tautos liūtvinėje situacijų. Juk tokio Lietuvos kaimo, kurį su visomis žmogaus dvasios ir papročių detalėmis nupiešė savo knygoje Dovydenas, šiandien jau nėra ir nebus. Industrijai suvarius kaimo gyvenimą į miestus, šiandien skurdėja ir gyvosios kalbos lobiai, nyksta spalvingieji kaimo šnekorių išsireiškimai, niveliuojasi tarmių spalvingumo niuansai. Šia prasme paskutiniai mūsų daugiasprasmiai XX amžiaus mochiškai ar tik neliks autentiškiausi Liudo Dovydeno knygu puslapiuose, kaip XX amžiaus tolygūs bruožai tapo paminklais Vinco Krėvės "Šiaudinėje pastogėje". Panašią duoklę sukaktuviniškai yra atidavęs ir čionykščiam išėjimo gyvenimui. Ir ne vien tik savo bendraamžių lemties kečiams. Pastarųjų jo knygų pati išraiškiausia dalis yra paskirta jau beveik jokių stebuklų nebepriskeliamam senosios mūsų emigracijos čionykščiam žmogui. O Liudas Dovydenas jį dar surado ir suspėjo tiesiog žaizduojančiai plunksna apmesti jo išorę ir gręžte įsigręžti į jo dvasią. Tai irgi labai pavykęs ir savo literatūrinio rezultatu išliekantis užmojis.

Tad tikrai niekam, susitikus ir kalbant šįandien su Liudu Dovydenu, neateitų mintis, kad jisai jau 75 metų: žvalus, kupinas kalbos, viskuo besidomintis, visada besišypsantis, tačiau į rašytojo pašaukimą žiūrintis rimtai,

visos mūsų tautos liūtvinėje situacijoj. Juk tokio Lietuvos kaimo, kurį su visomis žmogaus dvasios ir papročių detalėmis nupiešė savo knygoje Dovydenas, šiandien jau nėra ir nebus. Industrijai suvarius kaimo gyvenimą į miestus, šiandien skurdėja ir gyvosios kalbos lobiai, nyksta spalvingieji kaimo šnekorių išsireiškimai, niveliuojasi tarmių spalvingumo niuansai. Šia prasme paskutiniai mūsų daugiasprasmiai XX amžiaus mochiškai ar tik neliks autentiškiausi Liudo Dovydeno knygu puslapiuose, kaip XX amžiaus tolygūs bruožai tapo paminklais Vinco Krėvės "Šiaudinėje pastogėje". Panašią duoklę sukaktuviniškai yra atidavęs ir čionykščiam išėjimo gyvenimui. Ir ne vien tik savo bendraamžių lemties kečiams. Pastarųjų jo knygų pati išraiškiausia dalis yra paskirta jau beveik jokių stebuklų nebepriskeliamam senosios mūsų emigracijos čionykščiam žmogui. O Liudas Dovydenas jį dar surado ir suspėjo tiesiog žaizduojančiai plunksna apmesti jo išorę ir gręžte įsigręžti į jo dvasią. Tai irgi labai pavykęs ir savo literatūrinio rezultatu išliekantis užmojis.

Tad tikrai niekam, susitikus ir kalbant šįandien su Liudu Dovydenu, neateitų mintis, kad jisai jau 75 metų: žvalus, kupinas kalbos, viskuo besidomintis, visada besišypsantis, tačiau į rašytojo pašaukimą žiūrintis rimtai,

Sukaktuviniškai rašytojas Liudas Dovydenas

modėlį plunksnos nelaužantis, jos galima tik pasakyti: padėk, Dieve, modėliui nepadedantis, o paprasčiausiai rašantis toliau... Te-

k. brd.

Nauji leidiniai

• RYTŲ LIETUVA. Istorinių bei etnografinių studijų rinkinys. Studia Lituanica IV. Suredagavo Algirdas M. Budreckis. Išleido Vilniaus krašto lietuvių sąjunga 1980 m. Tiražas 1200 egz. Spausdino M. Morkūno spaustuvė Chicagoje. Knyga didesnio formato 628 psl., iliustruota, kietais viršelais, kaina — 15 dol.

Leidinio puslapiuose randame šių autorių nuodugnai nagrinėjamas temas: Jonas Puzinas "Vilniaus 650 metų sukaktis — miesto ar Gedimino sostinės", Marijus Blynas "Rytų Lietuvos senovės paminklai", Algirdas Budreckis "Išvadas į Rytų Lietuvos potamonomastiką", Jerzy Ochmanski "Lietuvių etninė siena rytuose nuo padermių epochos ligi XVI amžiaus", Zigmars Raulinaitis "Slavų kovos su jotvingiais XII amžiuje", Marijus Blynas "Senovės Vilniaus miesto gynybinės sienos", Algirdas Budreckis "Rytų Lietuvos vaivados ir kaštelionai XV - XVIII amžiais", Alicija Rugytė "Vilniaus universitetas ir tautinis lietuvių atgimimas", Algirdas Budreckis "Vilniaus krašto demografinės problemos", Algirdas Budreckis "Rytų Lietuvos vietovardžių žodynelis", Jurgis Gimbutas "Rytų Lietuvos kaimų sodybos ir trobesiai", Kazimieras Grauzinis "Lietuvos konfliktas su Lenkija dėl Vilniaus ir Suvalkų žemių", "Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto memorialas, įteiktas Lenkijos vyriausybei 1923 m. rugsėjo 4 d.", Mykolas Roemeris "Vilnius ir tarptautinė teisė", Domas Krivickas "Vilniaus klausimas tarptautinės teisės požiūriu", Mykolas Biržiška "Lietuvos rytų ir pietų sienos", Zenonas Ivinskis "Lietuvos sienų klausimu: rytų ir pietryčių sienos", "Memorandumas dėl etnografinės Lietuvos rytinių ir pietinių sienų".

— MOSŲ VYTIS, 1980 metų vasara. Skautiškos minties jaunimo ir vadovų žurnalas. Redaguoja Juozas Toliusis, 7220 S. California Ave., Chicago, IL 60629. Metinė prenumerata JAV ir Kanadoje — 6 dol., kitur — 3 dol., atskiras numeris — 2 dol. Žurnalas iliustruotas, 44 psl.

— VYTIS, 1980 m. lapkričio mėn. Nr. 11. Lietuvos Vyčių mėnesinis žurnalas. Redaguoja Loretta I. Stukas, 234 Sunlit Dr., Watchung, N.J. 07060. Administracijos adresas: Vyčiai, 2524 W. 45th St. Chicago, IL 60632. Žurnalo metinė prenumerata — 8 dol.

pagyromis. Tai iš tikrųjų stipriai šaltiniai paremtas ir kruopščiai parašytas darbas su gausiomis ir vertingomis išnašomis. Labai palankiai įvertina savo prakalboje ir prof. Oscar Handlin, JAV imigrantų praeitis ir buities tyrinėtojas.

Kai kurių netikslumų pasitaiko tik ten, kur autorius susiliečia su Lietuvos praeimi. Ypač man kliuvo per visą knygą nusidriekęs lietuvių pakaitalas — baltai (Balts). Tuo vardu bendrai vadiname senuosius aščius (prūsus, lietuvių, kuršius, latvius, jotvingius) arba Baltijos valstybių dabartinius tikruosius gyventojus (lietuvių, latvius, estus). Kai turime mintyje atskiras minėtas tautas gyvas ar išnykusias, vartojam tikruosius jų vardus, o ne bendrinį — baltai. Taigi, netikslu rašyti, kad A. Dambauskas (Adomas Jakštas) buvo famed literary figure among Balts (29 p.), nes tuo būdu jis prikliausias lietuviams bei estams. Dar neišskėsnis toks sakinytis: the Balt priest in the first Lithuanian parish in New England (61 p.); atrodytų, lyg jis būtų nelietuvis. Matyti, autorius norėjo išvengti dažno lietuvių vardo minėjimo, tad nusigriebė pakaitalo „Baltai“, paaiškindamas pratarėmę: it is used throughout the text exclusively as an alternate name for Lithuanians. Deja, ne visur tai tinka.

— VILTIS, Vol. 39, No. 4 December 1980. A Folklore Magazine. Anglų kalba leidžiamas tautinių šokių ir tautodailės žurnalas. Visada jo puslapiuose tarpe kitų tautų įterpiama ir lietuviškosios medžiagos. Žurnalą leidžia ir redaguoja Vytautas F. Beliajus, P. O. Box 1226, Denver, CO 80201. Metinė prenumerata — 7 dol.

— Juozas Kapačinskas, SPAUDOS BARUOSE. Atsiminimai. Išleido Chicago Lietuvos lietuvių draugija 1979 m. Spaudė M. Morkūno spaustuvė. Leidinys iliustruotas nuotraukomis, 216 psl.

Teisė senojoje Lietuvoje

"Teisės bruožai Lietuvoje XV-XIX". Tokiu pavadinimu "Minties" leidykla Vilniuje 1980 metų pabaigoje išleido Lietuvos mokslo akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto paruoštą kuklų (128 pusl.) straipsnių rinkinį senosios Lietuvos teisės istorijos klausimais. Leidinio turinys: V. Andriulis — Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas), S. Vansevičius — Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir ponų tarybos valdžia XV — XVI a., V. Raudeliūnas — Pirmojo (1529) Lietuvos statuto lotyniškieji nuorašai, S. Vansevičius — Teisimas ir procesas pagal 1529 metų Lietuvos statutą, Z. Namavičius — Joachimo Lelelevelio pažiūros į valstybę. Leidinio pabaigoje atspausdinta keliolika įdomių dokumentų bei publikacijų tekstų.

Laikome korektūros klaidą, kai šaltiniai paremtas ir kruopščiai parašytas darbas su gausiomis ir vertingomis išnašomis. Labai palankiai įvertina savo prakalboje ir prof. Oscar Handlin, JAV imigrantų praeitis ir buities tyrinėtojas.

Kai kurių netikslumų pasitaiko tik ten, kur autorius susiliečia su Lietuvos praeimi. Ypač man kliuvo per visą knygą nusidriekęs lietuvių pakaitalas — baltai (Balts). Tuo vardu bendrai vadiname senuosius aščius (prūsus, lietuvių, kuršius, latvius, jotvingius) arba Baltijos valstybių dabartinius tikruosius gyventojus (lietuvių, latvius, estus). Kai turime mintyje atskiras minėtas tautas gyvas ar išnykusias, vartojam tikruosius jų vardus, o ne bendrinį — baltai. Taigi, netikslu rašyti, kad A. Dambauskas (Adomas Jakštas) buvo famed literary figure among Balts (29 p.), nes tuo būdu jis prikliausias lietuviams bei estams. Dar neišskėsnis toks sakinytis: the Balt priest in the first Lithuanian parish in New England (61 p.); atrodytų, lyg jis būtų nelietuvis. Matyti, autorius norėjo išvengti dažno lietuvių vardo minėjimo, tad nusigriebė pakaitalo „Baltai“, paaiškindamas pratarėmę: it is used throughout the text exclusively as an alternate name for Lithuanians. Deja, ne visur tai tinka.

Kun. Juozo Žebrio monografija

(Atkelta iš 3 pal.)

darbe. Pradžioje susirio su Bostono Lietuvišku Laikraščiu (1895), kurį beveik vienas ir prirašydavo. Kai to laikraščio administratorius pabėgo su prenumeratos pinigais, laikraštis žlugo, išėjus vos septyniems sąsiuviniams. Kun. J. Žebrys nupirko spaustuvės įrankius ir įsteigė Rytų laikraštį ir spaustuvę Waterburyje. Laikraštis išsilaikė daugiau negu dvejus metus (1896 - 1898). Tai buvo kun. J. Žebrio antroji sėkmė. Pamokslais bažnyčioje ir straipsniais laikraštyje skleidė ir gynė savo idėjas: tikėjimas ir tautybė negali būti be žalos perskirti; reikia laikytis iš Lietuvos atsineštų tautinių ir religinių papročių; mokyti skaitymo ir rašto; nekenkti geram lietuvių vardiui; vengti muštinų ir girtavimo... Monografijs rašoma, kad tuo metu Waterburyje buvo 34,000 gyventojų, 24 bažnyčios ir 161 salūnas. Lietuvis turėjo 5 salūnus. Kun. J. Žebrys pamoksluose ir laikraštyje stengėsi lietuvių atgręsti nuo girtavimo piktybės (evil of liquor); ragino susilaikyti nuo svaigalų per šventes, vedybas ir krikštynas; įrodinėjo, kad girtybė klydo geriau įsikurti ir praturėti. Skatino lietuvių pirkti mieste sklypus ir namus, įsigyti ūkius, imtis prekybos ir amatų. Waterburyje įsteigė kooperatyvą, kepyklą, nupirko ūkį, kuriame manė įsteigti senelių prieglaudą ir žemės ūkio mokyklą. Ne visi parapičiai suprato ir įvertino savo klebono pastangas rūpintis ne tik dvasiniais, bet ir medžiaginiais jų reikalais.

„Neprietelių“ opozicija

Kun. J. Žebrys 1898 metais iš Waterburio nukeltas į daug mažesnę New Britain lietuvių koloniją. Ten anksčiau nuvykdamas laikyti pamaldų, padėjo įsteigti Šv. Andriejaus parapiją, o atkeltas klebonu — pastatydino bažnyčią. Šioje lietuvių parapijoje išbuvo 17 metų. Nors sakėsi, kad vyskupas palengvins jam darbą išskeldamas iš Waterburio, bet iš tikrųjų daugelį jo darbų buvo suduotas smūgis. Už tai kaltino ne visus Waterburio lietuvių, bet tik savo „neprietelius“.

Kažin ar parapijiečiai būtų sujudę ir skundę vyskupui, jei nebūtų pakurstę salūnų savininkai (bars owners), kaip monografijs pažymi. Ano meto lietuvių visuomenėje smulkų savininkai buvo praturtę „didikai“, sodinami pirmose vietose, kviečiami krikštėvams, renkami valdybų nariais. Kun. J. Žebrys su jais susikirtė, smerkdamas girtavimą ir rūpindamasis, kad karčiamos būtų uždaros bent per didžiąsias šventes (pavyzdžiui, Kalėdas). Kitą grupę „neprietelių“ sudarė žmonės, kuriems nepatiko klebono užmojis prekiauti ir ūkininkauti, nors turėjo ir labdaroš tikslą. — Kliuvo ir dažnas klebono vaizdinėjimas į kitas vietas, lyg ir apleidžiant savo parapiją. Drumsties, be to, įsėdavo vadinaimieji „nebažnytiniai“, palaikomi liberalinių - socialistinių laikraščių.

Kun. J. Žebrys, užkliudomas kairiosios spaudos, nelikdavo skolinis: atsikirsdavo savo redaguojamame Rytų laikraštyje ir pamoksluose, 1897 sausio 24 po nakties spaustuvė rasta sujaukta, spausdinimo priemonės sulamdytos ir išbarstytos ant grindų, laikšai ir laikraščiai draikėsi gatvėje. Kun. J. Žebrys kaltininkais laikė vadinamus „šliuhtarinius“. Dr. Jono Šliupo redaguojama Nauja Gaidynė pirmoji buvo užsiėmusi Waterburio lietuvių kleboną, kam jis leidžia kuniginį laikraštį „žmonėms mulkinti“. Kun. J. Žebrys gerbiąs daktarą kaip mokslininką lietuvių, bet nesutikęs su jo laisvamanybe. Kibdavo į kun. J. Žebri ir kitų socialistinių laikraščių korespondentai: Baltimorėje ėjusio Kardo ir vėliau Bostone leidžiamo Keleivio.

Barbutė, važiuosiu į Lietuvą

Kun. J. Žebrys buvo jau įžengęs į šestąją dešimtį savo amžiaus ir Amerikoje išgyvenęs dvidešimt metų. Jis jautėsi prislėgtas ir apsvyręs, neremiamas ir nevertinamas, nors daug triūso buvo įdėjęs į pastoracinį, organizacinį ir tautinį darbą. Monografijs autorius jį pavadino „savųjų negerbiu pranašu“ (a prophet without honor in his surroundings). Savo seserėčiai Barborai, gyvenusiai Hemden, Con-

necticut, kartą nusiskundė: „Barbutė, važiuosiu į Lietuvą. Žmonės čia manęs neapkenčia“. Monografijs autorius su ta giminaitė kalbėjosi 1975 metais. Kun. J. Žebrys išvažiavo ne į Lietuvą, bet į Amžiną Atilį...

Kunigo žudikė

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse vienu kitur lietuvių ir lenkų kunigai pradėjo gauti anoniminius laiškus, grasinančius nužudyti, jei nebus duota pinigų. Tokius laiškus gavo kun. V. Kudirka (Kington, Pa), kun. K. Urbonavičius (Brockton, Mass.), kun. J. Žebrys ir lenkų klebonas kun. L. Bojnowskis (New Britain, Conn.). Lenkų bažnyčion buvo įsilaužta ir sudaužytas altorius. Grasomieji laišukai buvo pasirašomi „juodosios“ arba „raudonosios“ rankos. Iš kun. J. Žebrio reikalavo 11.000 dolerių pasivadinę anarchistas. Tokia grupė iš tikrųjų buvo ir Chicagoje leido savo laikraštį (1900), nors anarchistas galėjo pasivadinti ir jai nepriklausantieji nuožmniegiai.

Paskutiniame savo pamoksle 1915 vasario 7 (sekmadienį) pliekė anarchistus, primindamas savo parapi-

ječiams, kad yra grasinamas ir vavo apie 100 kunigų ir 12,000 žmonių minia.

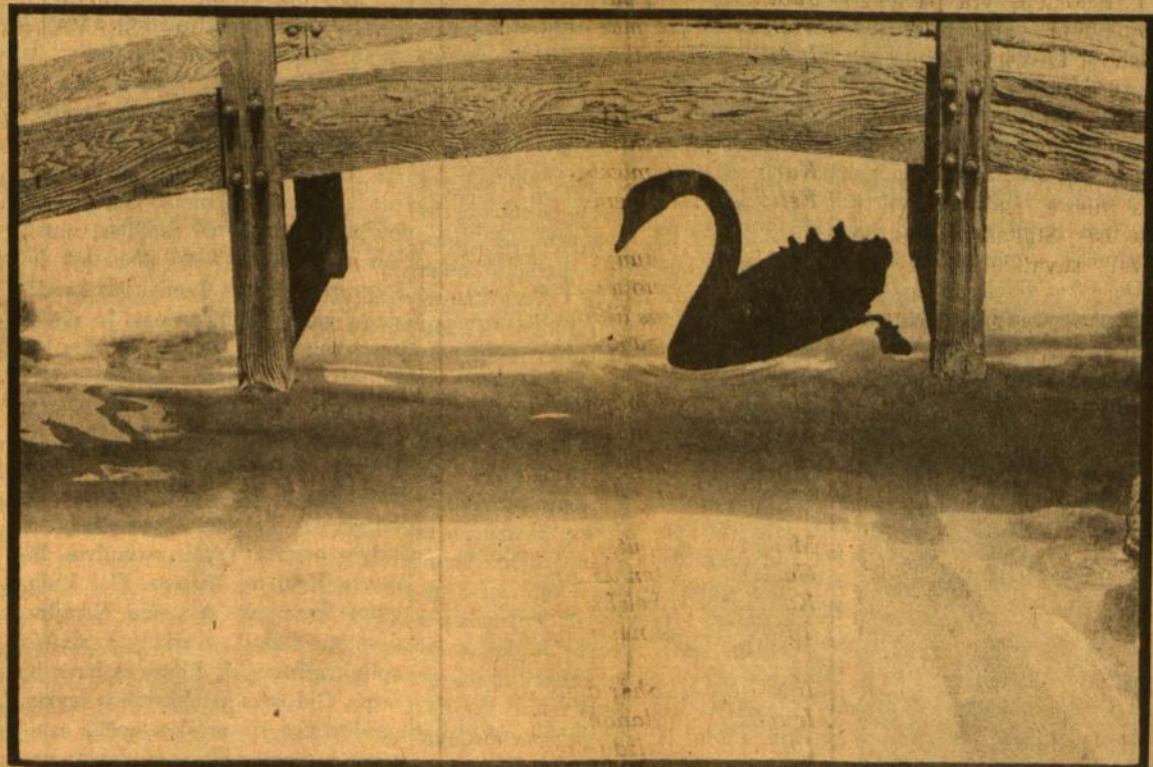
Monografijs pobūdis ir autorius

Nors ir po ilgesnio laiko, kun. Juozas Žebrys susilaukė tikrai rimtos išsamių ir dokumentuotai parašytos biografijos. Tai pirmoji anglų kalba knyga apie lietuvių kunigą Amerikoje. Tiesą sakant, ir lietuviškai tėra parašyta viena kita stambesnė monografijs (kun. A. Miluko, kun. A. Staniukyno, kun. J. Svagždžio).

Knygos autorius rankiojo žinias, kokias tik galėjo rasti įvairiuose leidiniuose, periodikoje ir archyvuose. Jam kaip kunigui lengviau buvo prieinami vyskupijų archyvai, geriau suprantami kunigo ir vyskupo santykiai ir pastoracinis darbas. Dairėsi po laikraščių redakcijų, metrikacijos ir teismų dokumentus; pasiekė šaltinius net Lietuvoje, radęs kun. J. Žebrio laiškus Vilniaus universiteto bibliotekoje. Vargu ar buvo galima ką nors daugiau išskirti.

Autorius dėsto faktus ramiai ir objektyviai. Nedengia aprašomo asmens žmogiškųjų silpnųjų bei riktų, neliapsina tuščių frazių

Kun. Juozas Žebrys palaidotas 1915 vasario 12. Laidotuvsė daly-

Juodoji gulbė

Is Algimanto Kezio S.J., nuotraukų parodos, šiuo metu vykstančios "Galerija" patalpose, 744 North Wells St., Chicago, Ill. 60610. Paroda nuo sausio 5 d. iki sausio 24 d.

Nuotrauka Algimanto Kezio, S.J.